

A' Pók, a' Selyem-bogár, a' Poéta és a' Kertész

Ungvárnémeti Tóth László apológjai az 1816-os Versei című kötetben

„A' Mese, (Találás Mese, Kérdő Mese),
olly rövid Költemény, melyben bizonyos felvétett
tárgy képes (allegóriás) homályos, és így több tárgyra
is illeni látszó határozatban (definitio) legalább
környűírásban adatik elő. Sokan ezt az egész
Költeményt tsekélységnek, 's gyermeki észfuttatásnak
tartják, 's mint olyant megvetik: de valóban méltatlanul...”

(Ungvárnémeti Tóth László, *Aenigma*, 152.)

Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban megjelentetett *Versei* című kötetében saját szerzőségű, valamint Phaedrusból és Floriánból átültetett apológokat tett közzé. A téma bevezetéseként foglalkozunk a terminus korabeli meghatározásával (oktató mese, költött beszéd, epikai poesis stb.), kitérünk a kortárs szerzőkre (Pézteli József, Virág Benedek és Vitkovics Mihály). A tanulmány nagyobbik részében az Ungvárnémeti által használt mese-fogalmat vizsgáljuk, majd a szerző apológjaira koncentrálnak. Ezeknek a tanító költeményeknek a jelentősége abban áll, hogy minden egyes darab a korszak irodalmi eseményeihez kötődik, és polemizáló hangnemben a művészet kérdéskörével, a nyelvújítási harccal és a dulce/utilitas problematikájával foglalkozik.

Bevezetés

A dolgozat mottójául választott szövegrészlet annak az Ungvárnémeti Tóth Lászlónak az *Aenigma* című tanulmányából származik, aki a Csokonai halála és Vörösmarty Mihály fellépése közti, két évtizednyi időszak egyik jelentős poétája. Művészetének túlsúlya – a Kazinczy-körbe tartozó szerzőkhöz hasonlóan – a lírára esik, bár barokk-rokokó-antik stílusú *Nárcisz, vagy a' gyilkos önn-szeretet...* című tragédiájával a dráma műnemében is jelentős, a magyar irodalomban egészen egyedülálló kísérletet tett. Első fontosabb teljesítménye, a *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban* című gyűjtemény még a sárospataki diákevekhez (1808–1810) köthető. (Ungvárnémeti, 1808–1810). Ungvárnémetit az 1810-es évek közepétől a klasszika szelleme teljes mértékben magával ragadja, túllép a rímes-ütemhangsúlyos műveket tartalmazó *Niza*-cikluson, s az 1816-ban közölt magyar nyelvű (Ungvárnémeti, 1816) és 1818-ban megjelentetett bilingvis (Ungvárnémeti, 1818) köteteiben – két nyugati formájú darabot leszámítva – valamennyi költeményét antik-időmértékben írja. A Szauder definiálta (Szauder, 1970, 92–122.) és Csetri által újragondolt (Csetri, 1990), Kazinczy nevével leírható neoklasszika minden fontosabb jellemzője kimutatható a *Versei* és *Görög versei: Magyar tolmácsolattal* című köteteken: a szövegek gyomlálása, a kötetszerkezet gondos alakítása, a költemények műfajok szerinti elrendezése és a fentebb stíl eszméje irányítja Ungvárnémetit pályájának kiteljesedő és egyben befejező periódusában.

Lírai termése ódákból, epigrammákból, episztolákból, apológokból, románcokból, idillekből és egy házassági énekből áll, bár életműve kései szakaszán a szonett- és rondeau-formával is megpróbálkozott. Ungvárnémeti Tóth László receptív szellem, Bouterweken és Eschenburgon képzett teoretikus, aki kellő szorgalommal eltanulta a szépírás fontosabb fogásait, azonban versei kissé monotonok, mértani pontossággal kiszámított építmények, melyekből hiányzik a tűz és az erő. E dolgozat keretei közt arra teszünk kísérletet, hogy feltárjuk az 1816-ban publikált *Versei (Ungvárnémeti, 1816)* című kötetben megjelentetett apológokat: foglalkozunk a mese-terminus korabeli meghatározásával (ezen belül annak az Ungvárnémeti által használt formáival), kitérünk a kortárs szerzőkre. A tanulmány második részében Tóth László tanító költeményeire koncentrálnak: megvizsgáljuk Phaedrus- és Florián-átültetéseit, majd pedig elemezzük a saját szerzőségű apológokat is.

A mese-terminus korabeli meghatározása és a magyar felvilágosodás első mese-szerzői: Pétzeli József, Virág Benedek és Vitkovics Mihály

A fogalom magyar használatára vonatkozóan öt írás érdemel figyelmet. A Pétzeli József szerkesztette *Mindenes Gyűjtemény* 1790-es és 1791-es évfolyamaiban a témakörben összesen három, ismeretlen szerzőtől származó értekezés olvasható. A dolgozatok gondolatmenetének egyező egységeiből, a stiláris fordulatokból és az írásművek más jellegzeteségeiből arra következtethetünk, hogy a három tanulmány írója egy személy lehetett. *A' mesékről, vagy költött-beszédekről* címűben a szerző a műfaj történeti áttekintését végzi el, utal Aesopus elsőségére, továbbá két alaptípust különít el: „Vagynak olyan Mesék, mellyek tsak valamely történetnek elő-beszéllésében állanak: de leg-tökéltebbek azok, mellyek némelly rövid víg játékokhoz hasonlítanak, mellyekben különböző állatok a' jádzó személyek.” (*Ism.*, 1791a, 353.) Az *Oktató mesékben (Ism.*, 1790/26, 401–408.) két fontos elem köré épül a téma: egyrészt a gondolkodó a mesetörténet legértékesebb periódusainak azokat a történelmi korszakokat tekinti, amikor a tudományok és a mesterségek magas színvonalon műveltettek, másrészt a műfaj tekintetében egy fontos tipológiát ad (elválasztja az állat- és emberszereplőket tartalmazó apológokat). *A' meséről, vagy poética históriáról* címűnek (*Ism.*, 1791b, 342–349.) a jelentősége pedig abban áll, hogy elhatárolja egymástól a költött (azaz fikciós) és az igaz (vagyis megtörtént) eseményeket feldolgozó irodalmi műveket. A fentiekhez hasonló gondolatmenet jellemzi Sándor Istvánnak a *Sokféle* 1799-es évfolyamában napvilágot látott *A Költött-Beszédekről (Sándor, 1799, 133–134.)* című tanulmányát: az egyes régi és újkori nemzeti literatúrákat vizsgálva áttekinti a nevezetesebb meseszerzőket, továbbá fejtegetésében a műfaj alapvető típusait, az aenigmát és a fabulát is érinti. A magyar felvilágosodás időszakának egyik legfontosabb, anyanyelven készült esztétikai írása Földi János *A' versírásról* című dolgozata volt. Földi értekezésében a korban használatos irodalmi műfajokat két csoportba, az Epica vagy Beszédes Poesis és a Dramatica vagy Tselekedetes Poesis kategóriájába sorolja. A fabula a pásztori költemények, az epigrammák, a szatírák, az elégiák, az oktató költemények, a lírai poézis és a vitézi versek társaságában az első egységbe, azaz az epikai poézisbe tartozik. Földi egyébként a műfajra vonatkozóan pontos meghatározást és egy három elemből álló kritériumsort ad: „... valamely költött rövid beszéd, melly valami bizonyos igazságot ad elő tudományra, és az emberi élet rendelkezésére. Három megkívántató része vagyon: az igazsághoz való hasonlítás, (verisimilitudo) a' Rövidség, és a' Magyarázat, vagy Erkölti tudomány.” (*Földi, 1962, 81.*)

Ungvárnémeti apológjainak ismertetése előtt három olyan korabeli meseszerzőre, Pétzeli József, Virág Benedekre és Vitkovics Mihályra tekintünk röviden, akiknek szövegeit a poéta bizonyára ismerte, sőt utóbbi két alkotóval nagyjából párhuzamosan készítette el apológjait. Elsőként arra a Pétzeli Józsefre kell utalnunk, aki *Haszonnal mulat-*

tó mesék című gyűjteményét 1788-ban tette közzé. Pétzeli Aesopus, Gellert és La Fontaine nyomán haladva eredeti műveket alkotott. Szövegei verses formájúak, kissé terjen-gősek, szerkezetük éppen ezért időnként széteső. Az elbeszélő és dialógusos részek egyenletesen váltják egymást, az apológok szentenciózus zárlatban végződnek. E művek a fabulákhoz állnak leginkább közel, ugyanis nagyobbik részükben antropomorf tulajdonságokkal felruházott állatok köré épül a történet, de ugyanígy növények, fogalmak és emberi testrészek jellegzetességeiből is kiindulhat a mondanivaló.

Virág Benedek 1819-ben jelentette meg *Költemények Phaedrusként* című kötetét, melyben többnyire híven követte az eredeti szövegeket, mégis originális meséket írt. A Kazinczy-körben csak Magyar Horatiusként emlegetett szerző mindösszesen 105 didaktikus témájú, csattanóval záruló, verses formájú, jó nyelvi érzékről tanúskodó apológot készített, s e műveinek élére az *Ezópusz élete* című rövid értekezését helyezte. Előretérítve Ungvárnémeti meséi felé, megállapíthatjuk, hogy mindketten ugyanazon állatszerplők, emberek és elvont terminusok köré szervezik szövegeiket. Az azonos forrás (Phaedrus) felhasználása miatt több meséjük szinte szó szerinti egyezéseket mutat: ilyenek Virág részéről a *Fecske és a Veréb*; a *Hercules*; a *Hajózók* és a *Socrates*, Tóth László oldaláról pedig *A' Veréb, és a' Fecske*; a *Herculesz*; *A' Hajók* és *A' házat építő Socratesz* című versek. Szegedy-Maszák Mihály a *XVIII. század végi magyar költészet főbb típusai* című tanulmányában azt állítja, hogy noha a Kazinczy-körben többen is próbálkoztak meseírással, esztétikai hatást azonban kizárólag Ungvárnémeti és Vitkovics Mihály esetében lehet felfedezni. (Szegedy-Maszák, 1980, 58.) Utóbbi szerző Kazinczy Pesti Triászának volt jeles tagja, s 1817-ben publikált *Vitkovics Mihály Meséji és Versei* című kötetének két könyvébe 72 didaktikus költeményt szerkesztett. E szövegekről írja Lőkös István, a poéta műveinek sajtó alá rendezője, hogy „... meséi azonban Fáy András előtt a műfaj szinte egyedülálló rangos példái felvilágosodás kori irodalmunkban”. (Lőkös, 1980, 14.)

Vitkovics szövegei – szemben Pétzeli, Ungvárnémeti és Virág meséivel – prózai formában íródtak, rövid terjedelműek, didaktikus értelműek és maximákkal fejeződnek be. Érdemes kiemelni, hogy Vitkovics apológjai közt több olyan, diszkurzív természetű darab is szerepel, melyek e műfaj természetét értelmezik: *A falusi tanító és tanítványban* az állatszerplőkről esik szó, *A számár és Ezópus*, valamint *A fiatal tudós és az elefánt* címűekben a meseszerzők nehézségeiről számol be, *A fecsegő és Ezópus* pedig a fabulairás értelmét indokolja.

Kazinczy és Ungvárnémeti viszonya, Ungvárnémeti mese-fogalma

Ungvárnémeti 1814 késő telén-kora tavaszán kereshette fel először levélben Kazinczy Ferencet. Ez a küldemény ugyan elveszett, de egy esztendővel később (1815. március 15-én) bartátságuk fennállásának egy esztendejéről emlékeznek meg. (*KazLev.* XII, 457.) A kor irodalmi vezére – felismerve a szerző tehetségét és az életmű neoklasszikus vonásait – boldogan köszöntötte a poétát baráti körének új, fiatal tagjaként. Ungvárnémeti és a széphalmi Mester 1814-től folyamatos levelezést folytatott arról, hogy előbbi miként szerkessze össze kötetét: kitértek a struktúrára, a szövegek átdolgozásának módjára, ortográfiai problémákra és a központosítás kérdéseire is. (*KazLev.* XI, 258–259.; XI, 267.; XI,

---

Ezeknek a tanító költeményeknek a jelentősége abban áll, hogy minden egyes darab a kor-szak irodalmi eseményeihez kötődik, és polemizáló hangnemben a művészet kérdéskörével, a nyelvújítási harccal és a dulce/utilitas problematikájával foglalkozik.

304–305.; XI, 351.) Áttekintve ezeket a leveleket, figyelmesek lehetünk arra, hogy sem a könyvek elrendezése kapcsán, sem a szükséges korrekciók számbavételekor nem említi meg az apológokat. Erre vonatkozóan két, 1814 tavaszán írt levélből idézünk: „Most tisztálom épen a’ leg első tzimű költeményemet, A’ Nősző Arisztipót. Ez egy Víg Játék leszen Folyó beszédben. – A’ második Tzim alatt leszen egy merész darab hat lábú elegyes Jámbusokban: Nártzis, vagy a’ gyilkos önn szeretet. – Ez egy szomorú Játék, mellyben még ma kezdem el a’ verseket tizedelnem. A’ harmadik Tzim alá jönnek az Ódák (hat, vagy hét óda) és az Epigrammák, görög párjaikkal együtt, ha ugyan a’ görög is meg érdemelheti, hogy napfényt lásson. A’ negyedik Tzim alá tartoznak két Szátíra nemű Levelek – hexameterekben. Még egy pár Baládém is vagyon, ha ugyan ez el nem marad.” (*KazLev.* XI, 258–259.); „Nagyon tetszik az a’ rend, mellyet a’ Tekintetes Úr javallani méltóztatik, hogy tudni illik első helyen álljanak a’ görög ódák, ’s epigrammák, ezeket kövessék a’ magyar Ódák, ’s epigrammák, – majd a’ két Epistolák, ’s leg utól a’ két Drámák.”. (*KazLev.* XI, 351.) Természetesen fel kell tenni a kérdést, hogy miért nem szerepelnek a levelezés tárgykörében Ungvárnémeti verses formájú tanmeséi. Minderre két magyarázat adható: egyrészt elképzelhető, hogy a szerző a válogatás első periódusában még szelektált a rendelkezésre álló anyagban, aztán utóbb – mikor már két kötetben gondolkozott – mégis a korpusz teljes terjedelmű közlése mellett voksolt; másrészt legalább ugyanennyi érv szól amellett, hogy 1814-ben, a Kazinczyval folytatott egyeztetés első szakaszában még nem voltak készre csiszolva ezek a tanköltemények, s csak 1816-ra nyerték el végleges formájukat. Egészen bizonyos azonban, hogy – szemben a már a bevezetőben is említett, Sárospatakon írt *Niza*-kötettel – e műveit nem kívánta mentora előtt eltitkolni, ugyanis a széphalmi Mester körében a műfaj rendkívül népszerű volt, maga Kazinczy is több ilyen eredeti illetve fordított művet készített. Sajnos arra vonatkozóan nem állnak rendelkezésre adatok, hogy Tóth László mikor és milyen szándéktól vezérelve tért el az eredeti koncepciótól, s vette fel a *Versei* című kötet középső részébe apológjait.

Ungvárnémeti viszonylag nagy terjedelmű életművében a mese szó és annak a korban használatos szinonimái több alkalommal is előfordulnak. Mindezek közül a legfontosabb a már a dolgozat elején is említett *Aenigma* című tanulmánya, mely a saját maga szerkesztette *Hasznos Multságok* 1817-es évfolyamában, más műfajelméleti leírásainak társaságában (pl. *Sonett, Romance, Elegia, Költeményes Levél, Rondeau és Triolet*) jelent meg. A szerző ebben az értekezésében, miként arra már az írás címe is egyértelműen utal, a találós mesékkel foglalkozott. Szólt e szövegek mondanivalójáról, forrásairól (természet, história), strukturális megoldásairól, jellegzetes tulajdonságairól (elmésség, szellemesség), továbbá dolgozatának zárórészében elhelyezkedő fejtegetése szerint az ilyen találós mesék magyar földön leginkább a köznép száján forognak. Érdemes megemlíteni, hogy Ungvárnémeti korai, még Sárospatakon készült versciklusa is tartalmaz egy aenigmát:

Találós Mese

A mi nints Liberiában
Ad nékünk Liberia
Mi pedig ha divattyaban
Vólna sem adnánk. Mi a?
(*Ungvárnémeti, Niza*, számozatlan 72. lap)

Másodikként a Kazinczy Ferenchez szóló, 1814. március 29-én kelt levelét emeljük ki, melyben készülõ *Nárcisz*-drámájáról közöl fontos információkat: megemlíti a jelentősebb, általa példaképnek tekintett szerzőket (Euripides, Seneca, Klopstock), szól a tragédiaköltés nehézségeiről és dicsőséges voltáról, összegzi a művel kapcsolatos fontosabb formai és tartalmi szabályokat. Saját szomorújátékának bemutatásakor a cselekmény szó szinonimájaként használja az általunk vizsgált kifejezést: „A’ mennyire lehe-

tett, meg zavartam a' mesét, és fel függesztettem a' dolog ki menetelét mind a' temetési Pompáig!" (KazLev. XI, 304–305.) Érdekes módon a mese szó ugyanebben az összefüggésben szerepel a pataki kolliágátum *A' Víz* című darabjában, mikor is egy mitológiai történetre tesz utalást:

„Hilást a mint van a' mese
Három Nimfa szerelmese
Be ragadta a' Vizbe -”
(Ungvárnémeti, Niza, számozatlan 21. lap)

A vizsgált kifejezés harmadikként *A' költőnek remekpéldáiról, különösen Pindarról, 's Pindarnak Versmértékiről* című, a korban igen nagy hatású tanulmányában fedezhető fel. Az ógörög szerző életének és a róla elnevezett verselési módnak az ismertetése során a következő olvasható:

„Egy Mese Költőnk így szól:
Így dunnogott egykor Zeüszen ellen Cypria;
Jupiter pedig 's a' t.”
(Ungvárnémeti, A' költőnek..., 1818/VI/67.)

Az idézethez tartozó jegyzetből („Ungvár Németi Tóth László Versei 83. lap”) is látható: a teoretikus Ungvárnémeti saját versére utal, nevezetesen az 1816-ban publikált magyar nyelvű kötet saját szerzőségű apológjai közül emel ki egyet gondolatmenete alátámasztásaként. A fentiekből leginkább az a figyelemre méltó, hogy a poéta Mese Költőként definiálja magát. Ennél is érdekesebb kortársának, Ertsei Dánielnek kantiánus gondolatmenetet követő, filozófiai tárgyú könyvéről írt recenziója. Ennek a kritikának a pszichológiai, filozófiai és dogmatikus gondolkodást leíró egységében egy nagyon tanulságos, a korábbi műfajelméleti tanulmányához képest pontosabb tipológiát ad: eszerint léteznek mendemondák (fabula), fejteni való mesék (Aenigma) és szent titkolódások (mysterium), s mindezekről élesen el kell választani a megtörtént eseményeket rögzítő históriát. (Ungvárnémeti, *Philosophia*, 109.) Ungvárnémeti ezen felosztása több fontos információt is tartalmaz: egyrészt elhatárolja egymástól a fikciót és a valóságot, másrészt pedig a mesék hármasságát tekintetében gondolatmenetében semmi eltérés nem tapasztalható a már korábban említett, kortárs teoretikusokhoz képest.

Ungvárnémeti apológjai

Az 1816-ban publikált *Versei*-kötetben közzétett apológok legszembetűnőbb sajátossága – Pétzeli József, Virág Benedek és Vitkovics Mihály szövegeivel szemben –, hogy minden egyes darab a korszak irodalmi eseményeihez, leginkább a nyelvújítási harchoz kötődik. Pontosán ezért nem meglepő, hogy azok többségében nem a tanító, hanem a felhívó szándék dominál, hangnemeiket tekintve pedig polemizáló jellegűek. Ungvárnémeti esetében mind a Phaedruss- és Florián-átültetések, mind a saját szerzőségű darabok a művészet kérdéskörével, leginkább a dulce/utilitas problematikájával foglalkoznak. Tóth Sándor, Ungvárnémeti monográfusa arra mutat rá, hogy az apológ-ciklus két részre bontható: az egyik változatban a leíró-elbeszélő szerkezetek váltakozása adja a struktúrát, a másik csoportba pedig a dialogikus felépítésűek tartoznak (Tóth, 2001, 59.).

Úgy véljük, hogy a hagyományos műfaji követelményeknek leginkább a Phaedruss-tól szabadon fordított hat mese felel meg, ugyanis ezen didaktikus tartalmú szövegek többségében (*A' Róka, és a' Szőlő; A' Béka, és a' Bika; A' Kecskék, és a' Bakok; A' Csirke, és a' Gyöngy*) állatok szerepelnek, a mesék története néhány sorban bomlik ki, a hangnem moralizáló, a mondatok a klasszicizmus követelményeinek megfelelően szentenciózus maximák. A műfaj ezen klasszikus változata kötött struktúrájú, a felütésben és zárlatban

egy-egy megfontolandó erkölcsi tétel szerepel, a mondanivalóhoz kapcsolódó tanulság csattanó keretében hangzik el. Formájukat tekintve e darabok a Lessing által kijelölt, leginkább epigrammákra alkalmazott meghatározással is jellemezhetők, ugyanis két jól elkülöníthető egységre bonthatók fel: a szerző az exoziccióban a témát közli, melyet a csattanós klauzula fejez be (*Vajda*, 1955, 151–152.). *A' Róka, és a' Szőlő* szentenciózus vége („Gyalázni szoktuk, a' mihez nem juthatunk.” – Ungvárnémeti, *Versei*, 63.) az ugyanezen kötetben szereplő *Nárcisz*-drámával összeolvasva különös fontossággal bír: a szomorújáték szereplői szinte mindannyian megvetik az önszeretetet, mert annak termékeny, hasznos voltát nem ismerik fel. *A' házat építő Socratesz* az 1816-ban publikált könyv egyik fontos kérdéskörét, a barátság-témát dolgozza fel: maximáserű felütésében és a végén hangzik el a tanító elem („Köz a' baráti név; de ritka a' barát”, „Csak ez lehetne jó barátokkal telí” – Ungvárnémeti, *Versei*, 64.), a közti, mindösszesen hat sorban pedig a már a címben is előrevetített, Virág Benedek által is feldolgozott történet nyer kifejtést. Külön kiemeljük *A' Csirke, és a' Gyöngy* címűt, ugyanis az apológ zárata szerint mondanivalóját saját magára vonatkoztatja: „Ez azokra, a' kik engemet nem értene.” (Ungvárnémeti, *Versei*, 67.) Tudni kell, hogy Ungvárnémeti – miként erre a Széphalmi mesterhez írt levelei is rávilágítanak – szenvedett attól, hogy kötetének megjelenésekor íróársaitól semmi visszajelzést nem kapott, életművét a Kazinczy-kör tagjai erős értetlenséggel fogadták. A szerző meg nem értésére Kazinczy köréből négy szerzői álláspontot idézünk: Horvát István a *Hazai 's Külföldi Tudósításokban* megjelent ismertetésében általánosságok mentén beszél az 1816-os kötetéről (*Horvát*, 1816), Szemere Pál pedig szégyenkezve vallja be, hogy Tóth költeményeinek szépségét képtelen meglátni: „Külömbben is nagy szükségem vagy arra, hogy ezen írónkba belé studiózhasam magamat, hogy abból a' fonák ítéletből kibontakozhasam, mellyel versei eránt viseltetem... Helmecczinek azt mondom felölök, hogy nincs benne érzés ...”. (*KazLev.* XIV, 25–26.) Bölöni Farkas Sándor álláspontja a következő: „Szébbet munkájiban nem

---

Ungvárnémeti Tóth László költeményei – köztük az apológok is – halála után hamar a feledés homályába merültek: a kortársak számára e versek egy letűnt időszak ízlését testesítették meg. A romantika képviselői érdeklenséggel viszonyultak a didaktikus témák kifejtéséhez és a dulce-utilitas-téma folyamatos hangsúlyozásához. Az 1820-as években kiadott magyar és német nyelvű gyűjteményekben az akkor már elhunyt szerző ugyan még több darabban szerepel, ám ezek a válogatások már nem mutatják és nem is mutatgatják be az életmű fontosabb jellemzőit: a témák, műfajok és verselési megoldások sokszínű felhasználását.

---

kapék, mint a Theszisek... Én úgy gondolom, hogy a ki ez után ír, Berzsenyin felül kell emelkednie, vagy más útát vágni.” (*KazLev.* XIII, 471.), vagyis e citátum szerint a forma- és nyelvköltő Ungvárnémeti Tóth László Berzsenyi mellett kevésbé látszik fenségesnek. Kölcsey Ferenc álláspontja sem túl hízelgő: „A' pataki Ifjúnak verseit gyönyörrel olvastam. Olyan lelkek nincsenek Debreczenben. Tót László nincsen poétai szellem nélkül, de telyesedik talán bene azon óhajtásom, hogy a' görög verselésről a' görög Írók magyarázatjára menjen-áttal.” (*KazLev.* XI, 310.), vagyis szerinte e fiatal 'poétafő' a versírás helyett(?)mellett az ókori klasszikus auktorok kommentálására látszik inkább alkalmasnak. A Phedrus-fordítások sorát záró *Az Istenek, és az Élő-fák* c. mese klasszicizáló jellegű: görög istenek szerepelnek benne, a történet szerint Zeusz, Cythére és társa-

ik egy-egy fát választanak maguknak. A mű végkövetkeztetése az utilitas témaköréhez kapcsolódva, maximaszerűen a munka hasznosságát emeli ki.

Tóth László német közvetítő nyelvből átdolgozott Florián-átültetései már önmagában is igen jelentős teljesítménynek tűnnek, ugyanis a kortárs szerzők apológjainak forrásai-ként Aesopus, Phaedrus, Gellert és La Fontaine tartható számon. Ungvárnémetin kívül egyetlen szerző, Terhes Sámuel fordított Floriánból meséket, kivel egyébként poétánk jelentős irodalmi vitát folytatott. Ungvárnémeti egykori pataki iskolatársa az ellene írt pamfletjei egyikében ezeket a rímes műveit nyomtatásban is közölte. (*Terhes*, 1816, 52–56.) Terhes Sámuel református lelkész és Tóth László irodalmi összecsapása az egyik részről a *Tükröcske egy ficzko-poéta számára: Első darab azon esetre ha a' Fitzkó nem szelidül és az Újra amalgámozott üvegtáblátska* című vitairatokban olvasható, Ungvárnémeti viszontválaszai pedig az 1816-os magyar nyelvű könyv glosszáiban (*Ungvárnémeti*, 1816) és a bilingvis kötet (*Ungvárnémeti*, 1818) éles hangú záró megjegyzéseiben szerepelnek. Terhes durva, személyeskedő hangon támadja meg az általa Fitzkó-poétának csúfolt Ungvárnémetit. Ungvárnémeti a francia szerzőtől vett szövegeiben az eredeti szerkezetekhez és mondanivalókhöz képest jelentős módosításokat eszközölt, és kevésbé didaktikus, témájukat tekintve leginkább a honi irodalom jelenségeihez kötődő műveket írt. A meséket jellemző tanító szándék is burkoltabb formában nyilvánul meg, a Phaedrus-átültetésekhez képest erőtlennek mutatkozik. A Florián-fordítások ritkábban kezdődnek és záródnak csattanóval, a szerves formájú mondatok a strukturálási készség magasabb szintű formájáról tanúskodnak. Érdekes felfigyelni arra, hogy ezen apológok közül néhány a műfaj kritériumait kevésbé hordozza: *A' Hernyó*, illetve *A' Vipera*, és *a' Nadály* címűekben az egységes nézőpont és a csattanó nélküli zárlat a herderi típusú epigrammákra emlékeztet, vagyis a rövidség-kiélezettség helyett egységes nézőpont szervezi a szövegeket, a csattanót pedig a megnyugtató zárás váltja fel. (*Herder*, 1957; *Hegedűs és Kovács*, 1986, II, 1151.) Előbbi műben a képzőművészet kerül elő, utóbbiban pedig a magyar kritika természetéről szól: a vipera halálos marását a cenzúrák okozta sérülésekkel állítja párhuzamba. *A' Papagájban*, viszonylag hosszú terjedelemben, ironikus hangvétellel azon megtévedt tudósokat figurázza ki, akik mindenkit csak gúnyolnak. *Az Igazság tükre* című mesében, ugyancsak kissé terjengősen, filozofikus igényű bölcselkedés hangzik el, *A' Repkény*, és *a' Timiánban*, egy dialógust követően, az öt sorból álló zárlatban a fordítások szerepéről és funkciójáról esik szó:

„Azokra, a' kik könyveket fordítanak,
Világositnak, vagy ki adnak, – olly sokat
Tartván, s' beszélvén prologuszikban a' Latán,
Vagy a' Görög nyelv ékiről, – igen nagyon
Reájok illik, a' mit a' Timián felelt.”
(*Ungvárnémeti*, Versei, 74.)

Az apológok-ciklus második felében tizennégy eredeti Ungvárnémeti-szöveg szerepel, s a szerzőt láthatóan határozott cél vezérelte: a korszak kritikai mozgalmait, nyelvészeti vitáit kívánta megjeleníteni. Tóth László saját szerzőségű apológjai a szereplőket tekintve több változatot mutatnak: öt allegorikus, állatokat felvonultató darab olvasható, személyekről négy mese szól, további kettő tárgyat vagy elvont fogalmat ábrázol, három költemény mitológiai témát boncolgat. *A' Csíz* címűben, szatirikus tónban, a neologizmus védelme mellett tör lándzsát, gúnyoros soraiban a nyelvújítást ellenzők többségben lévő tábora rá sújt le: a kalitkából kiszabaduló, szépen daloló madarat így fogadja hallgatósága:

„Hát ez hogy énekel? micsoda nyelven beszél?
Hogyan cikornyáztatja hangját olly igen?”

Szép! szép! de mért újít? miért nem elég neki
 Ősapjaink nyelvök? – mit rontja, vagy minek”
 (Ungvárnémeti, Versei, 75.)

A' Hajókban és *A' Veréb, és a' Fecskében* filozofikus bölcselkedés hangzik el, utóbbi szövegben egyébként a haladók és a maradiak (tágabb értelemben ortológusok és neológusok) különbözőségét jeleníti meg: a veréb nem fogadja meg a bölcsőbb fecske azon tanítását, hogy fészket a szélről csak úgy tudja megvédeni, ha azt magasabbra rakja:

„Hogy én egészen a' te plánomod szerint
 Dolgozzam. – épen! hogy kinevessen a' Világ,
 Hogy előbbi munkám' mind hibásnak ismerem, –
 Azt nem cselekszem a' világrért sem neked;
 Fészke romolhat, de magam consequent leszek.
 Minden makacsban consequentek a' hibák!” (Ungvárnémeti, Versei, 79.)

A' Dará'sban a kritikusokat a címben szereplő állathoz hasonlítja, *A' Mag-vető* zárlatában az írókra és a recenzensekre vonatkozó tételek szerepelnek, *A' Vinczler, és a' fia* mesében a magyar literátorok versengésére utal, a korszak azon irodalmi mozgalmait ábrázolva, melyekben a haladók eszméit az ósdiak felfogni nem képesek. Ezt a csatározást egy szép hasonlat keretében, az erjedő bor képével kapcsolja össze:

„Hamar, mivel mindjárt ki ugrik a' borod,
 Úgy szökdösik, már a' karikát is fel löké.
 Szerencse! ha csak azt lökte fel édes gyermekem,
 Szerencse! mond az öreg, – nem is fogjuk tehát
 Le fojtani többé, hagyd pe'segje ki jól magát.
 Eddig csak édes volt, de már erős leszen.” (Ungvárnémeti, Versei, 88.)

A' Gyermekek, és az Árnyék című, hasonlóan a már korábban is említett, *A' Róka, és a' Szőlő* című Phaedrus-átdolgozáshoz, a *Nárcisz*-dráma felől, pontosabban a magaszeretet és az önszerető ifjú története felől izgalmas. *A' Mag-vetőben* a honi irodalom kerül elő, s ezen keresztül a saját helyzetét is értelmezi:

„Minden Pazárló úgy teszen, mint én teszek;
 Minden Sibarita úgy teszen, mint én teszek;
 Minden Könyv-író úgy teszen, mint én teszek;
 Minden Recensens úgy teszen, mint én teszek.
 Minden Mesélő úgy teszen, mint én teszek.” (Ungvárnémeti, Versei, 87.)

A hasznosság és gyönyörködtetés témája rejtetten az apológ-ciklus szinte mindegyik darabjában megjelenik, nyíltan *A' Pók, és a' Selyem-bogár*, valamint *A' poéta, és a' Kertész* címűekben csendül fel; érdemes felfigyelni arra, hogy mindkét mű dialogikus formájú.

Ungvárnémeti – a korabeli, klasszicista esztétikából tanult doktrináknak megfelelően – a fentebb nem szabálya és a műfajok normatív rendszerének követelménye szerint osztotta fel a kötetben szereplő verseket. Érdekes azonban, hogy a műfajok kezelésében a kanonikus struktúrák módosulására figyelhetünk fel. Az apológ kereteit hét vers lépi át, melyek közül az *Amor, és Zephir* a dalok könnyedebb tónján szólal meg, *A' poéta, és a' Kertész* pedig egy konstruált dialógus. További öt költemény tömör, lakonikus jellegű: a *Malacia* és *A' Dará's* az epigrammák Lessing szerinti definíciójának felel meg, ugyanis a tárgy leírása után csattanós zárlat szerepel, az *August, és a' Holló, a Jupiter, és Vénusz*, valamint a *Herkulesz* egységes nézőpontja és csendes zárlata miatt a műfaj herderi változatához közelít. Ungvárnémeti originális apológjai nagyjából fele-fele arányban hagyományos és modernebb szerkesztésűek: egyik részük az epigrammákkal rokonítható, maximálisan kezdődnek és bölcs mondással zárulnak, a másik csoportot a dialogikus szerkesztésű mesék (pl. *A'*

Pók, és a' Selyem-bogár, Jupiter, és Vénusz, Ámor, és Zephir, Herkulesz, A' poéta, és a' Kertész) képezik, mikor is párbeszédeselem nyitja vagy végzi be a műveket.

Összegzés

Ungvárnémeti Tóth László költeményei – köztük az apológok is – halála után hamar a feledés homályába merültek: a kortársak számára e versek egy letűnt időszak ízlését testesítették meg. A romantika képviselői érdektelenséggel viszonyultak a didaktikus témák kifejtéséhez és a dulce-utilitas-téma folyamatos hangsúlyozásához. Az 1820-as években kiadott magyar és német nyelvű gyűjteményekben az akkor már elhunyt szerző ugyan még több darabbal szerepel, ám ezek a válogatások már nem mutatják és nem is mutathatják be az életmű fontosabb jellemzőit: a témák, műfajok és verseslési megoldások sokszínű felhasználását. Meséinek részleges újraközlése először 1828-ban következett el: Toldy Ferenc az idegen, német nyelvű olvasóközönség számára készült *Handbuch* című antológiában a *Hercules, A' magvető, A' vinczlér és a fija* című apológokat publikálta (*Handbuch*, 110–120.). Figyelemre méltó, hogy a kor nagy irodalomtörténésze nem a Phaedrus- és Florián-fordításokból, hanem a szerző eredeti műveiből válogatott.

Irodalom

Csetri Lajos (1990): *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Földi János (1962): *A' versírásról*, bevez., jegyz. és magy. a Budapesti Kölcsey Ferenc Gimnázium 1961–62. évi IV/b. osztályának munkaközössége. Tankönyvkiadó, Budapest.

Hegedűs Géza – Kovács Endre (1986): *Epigramma*. In Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, II, 1151.

Herder, J. G. (1957): *Über das griechische Epigramm*. In Herder, J. G., *Werke in 5 Bänden*. Horvát István (1816): Ungvár-Németi Tóth László Versei, *HazKülfTud*, január 20 (5.) Toldaléka. Ismeretlen (1790): Oktató mesék. *Mindenes Gyűjtemény*, 26, 401–408.

Ismeretlen (1791a): A' mesékről, vagy költött-beszédekről. *Mindenes Gyűjtemény*, 5, 352–355. Ismeretlen (1791b): A' meséről, vagy poética históriáról. *Mindenes Gyűjtemény*, 5, 342–349.

Kazinczy Ferenc levelezése (1901–1904), Váczy János kiad. az MTA Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából, Akadémiai Kiadó, Budapest. XI–XIV. Lessing, G. E. (1968): *Zerstreute Anmerkungen*. In Paul Rilla (szerk.): *G. E. Lessing Gesammelte Werke in zehn Bänden*.

Lőkös István (1980): Vitkovics Mihály. In Lőkös István (vál. és szerk.): *Vitkovics Mihály válogatott művei*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

Sándor István (1799): A Költött-Beszédekről. *Sokféle*, 6, 133–134.

Szauder József (1970): A klasszicizmus kérdései és a klasszicizmus a felvilágosodás magyar irodalmában. In Szauder József: *Az estve és az álom*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 92–122.

Szegedy-Maszák Mihály (1980): A XVIII. század végi magyar költészet főbb típusai. In Szegedy-Maszák

Mihály: *Világkép és stílus*. Magvető Kiadó, Budapest. 37–74.

Terhes Sámuel (1816): *Tükröcske egy ficzko-poéta számára: Első darab azon esetre ha a' Fitzko nem szelídül*. Pest.

Terhes Sámuel (1819): *R'i mocén tárítve vagy újra amalgámazott üvegtáblátska*. Pest.

Franz Toldy Hg. (1828): *Handbuch der ungarischen Poesie*, Pest und Wien, II. 110–120.

Tóth Sándor Attila (2001): „Az istenülés dicsősége”: *Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Gradus ad Parnassum Kiadó, Szeged.

Ungvárnémeti Tóth László (1808–1810): *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dalokban*, Kézirat, Sárospatak. Részleges közlése: Merényi Annamária – Jankovits László (2002): *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dalokban Tóth László által című ciklus betűhív átirata*. *Iskolakultúra*, 6–7, 43–48. Ungvárnémeti Tóth László (1816): *Versei*. Pesten, Trattner János Tamás betűivel.

Ungvárnémeti Tóth László (1817): *Aenigma, HasznMul*, II/20. 152–254.

Ungvárnémeti Tóth László (1817): *Memorin éneke: Florián Estelljéből, HasznMul*, II/52. 412–413. [Ungvárnémeti] Tóth László (1817): *Philosophia, írta Ertesi Dániel... Tudományos Gyűjtemény*, IV, 95–115.

Ungvárnémeti Tóth László (1818): *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel.

Ungvárnémeti Tóth László (1818): A' Költőnek remekpéldáiról, különösen Pindarról, 's Pindarnak Versmértékiről. *Tudományos Gyűjtemény*, VI/ 54–89. Vajda György Mihály (1955): *Lessing*. Művelt Nép Kiadó, Budapest.